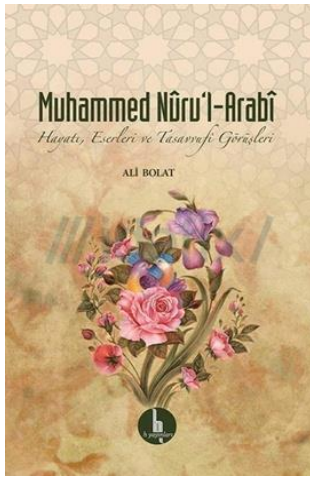

Muhammed Nûru'l-Arabî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri

Ali Bolat

H Yayınları, İstanbul 2015, 275 s.

Oğuz Yılmaz*

Teorik olarak hicri üçüncü asırda ortaya çıkan tasavvuf düşüncesi genel anlamda, Bağdat ve Nişabur merkezli olmak üzere başlıca iki mektepten oluşmaktadır. “Teorik” şeklinde ifade etmemizin sebebi; bu düşünce ve hareketin Hz. Peygamber, sahabe ve tabiîn dönemlerinde de var olduğuna dair görüşlerdir. Nitekim bu dönemlerde zühdî/tasavvufî yaşam örnekleri veya ayet ve hadislerden getirilen deliller ile hicri üçüncü asırdan önce tasavvufun pratik yönünün olduğunu ispat etmeye çalışan yorumlar bulunmaktadır. Örneğin bazı yorumlarda, Hz. Peygamber’in yaşantısı; zühdî hayatın kaynağı ve modeli olarak sunulmaktadır. Zühd hayatından tasavvufa geçiş sürecinin yaşandığı ve tasavvufun bir ilim haline dönüşmeye başladığı bu dönemde Bağdat

* Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, oguzyilmaz@sdu.edu.tr.

mektebi; ilahi aşk, marifet ve tevhîd kavramlarını merkezine alırken, Nişabur mektebinde fütüvvet ve melâmet düşüncesi ağır basmaktadır. Bu bağlamda tanıtım ve değerlendirmesini yapacağımız çalışma; esas ve usul itibarıyla melâmet düşüncenin hakim olduğu Nişabur mektebini temsil etmektedir. Eser bu yönüyle, genelde melâmîlik özelde ise Son Dönem Melâmîliği ve Muhammed Nurû'l-Arabî eksenli bir çalışmadır.

Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Alı BOLAT tarafından hazırlanan eser¹, hakkında çok fazla akademik çalışmanın yapılmadığı “Son Dönem Melâmîliği” ve bu meşrepteki sufilere dair alanında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.² Doktora çalışması da ilk dönem melâmîliği³ olan yazarın melâmet özelindeki eksikliği giderme hususundaki yetkinliği bu eserde ön plana çıkmaktadır. Melâmet kavramına farklı bir yorum getiren Muhammed Nurû'l-Arabî'nin etrafında oluşan Son Dönem Melâmîliği'nin; özellikle Balkanlarda ve Anadolu'daki bürokrat-aydın çevrelerde yayılma gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda eser, 19. yüzyıl Osmanlı toplumundaki tasavvufî hayatı aydınlatması açısından da önemlidir.

Konuyla ilgili diğer çalışmaların muntazam bir şekilde kullanıldığı eser, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Bu çalışma ile Muhammed Nûru'l-Arabî'nin hayatı daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çalışmada Muhammed Nurû'l-Arabî'nin

¹ Eser, ilk olarak 2010 yılında Etüt Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Yazarın kendisinden öğrendiğimize göre basımı sınırlı sayıda olmuştur. Hakkında herhangi bir tanıtım yazısı yazılmayan eser, gözden geçirilerek tekrar basılmıştır.

² Son Dönem Melâmîliği ve Muhammed Nûru'l-Arabî'ye dair bazı çalışmalar için bkz. Bursalı Mehmed Tâhir Bey, *Menâkıb-ı Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmiyye*, haz. Mustafa Tatcı-Burak Anılır, H Yayınları, İstanbul 2014; Sadık Vicedânî, *Tomâr-ı Turûk-i Aliyye (Tarikatler ve Silsileleri)*, haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s. 64-84; Abdülbaki Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, Milenyum Yayınları, İstanbul, Mart 2013, s. 231-339; Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, *Hız. Pîr Seyyid Muhammed Nûr el-Melâmî el-Arabî Hayatı, Şahsiyeti, ve Bazı Tasavvufî Görüşleri*, Tibyan Yayıncılık, İzmir 2001; Yusuf Ziya İnan, *Seyyidü'l-Melâmî Muhammed Nûru'l-Arabî: Hayatı, Şahsiyeti, ve Eserleri*, Osmanlı Matbaası, İstanbul, 1971; Yusuf Ziya İnan, *İslam'da Melâmîliğin Tarihi Gelişimi*, Bayramaşık Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 155-284; Yusuf Ziya İnan, *20. Asırda Bir Vahdet-i Vücûd Öğretisi Melâmet ve Tarikatlar: Melâmet I*, Sinan Yayınevi, İstanbul 2000, s. 245-325; Tahir Hafızalioğlu, *Gayb Bahçelerinden Seslenişler*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 219-269; Nihat Azamat, “Muhammed Nûru'l-Arabî” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDVY, Ankara, 2005, c. XXX, 560-563; H. Rahmi Yananlı, *Muhammed Nûru'l-Arabî Risaleler*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2013; Davut Yılmaz, *Hız. Pîr Seyyid Muhammed Nurü'l-Arabîyyü'l-Melâmî*, http://www.melamilik.com/Kitaplar/muhammed_nur.pdf; Ayrıca Melâmîlik ve Muhammed Nûru'l-Arabî hakkında uluslararası düzeyde bir sempozyum düzenlenmiştir: Uluslararası Melâmîlik ve Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî Sempozyumu, TİKA&Antalya Büyükşehir Belediyesi, 9-10 Mayıs 2015, Antalya.

³ Alı Bolat, *Melâmetilik*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2002; Alı Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetilik*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.

tasavvufî görüşleri; klasik tasavvuf kaynakları ve kendi eserleri çerçevesinde derinlemesine incelenmiş olması dikkat çekmektedir.

Giriş

Eserin giriş bölümü; *Kaynakların Tanıtımı* ve *Melâmîliğin Kısa Tarihi* olmak üzere iki alt başlıktan oluşmaktadır. Yazar, *Kaynakların Tanıtımı* alt başlığında; eserinde kullandığı kaynakları ve bunlarla ilgili bilgileri vermekte, nasıl, ne şekilde ve niçin kullandığını da ifade etmektedir. Bu kaynaklardan bir kısmının, melâmî meşrebi doğrudan Nûru'l-Arabî ya da onun halifeleri vasıtasıyla tecrübe etmiş kişilerin kaleminden çıkmış olması ayrı bir öneme sahiptir. Bunun yanı sıra yazar, günümüzde hazırlanmış olup da çalışmasında kullandığı eserlerin listesini de vermektedir.

Melâmîliğin Kısa Tarihi alt başlığında yazar; tasavvuf mekteplerine, melâmet-fütüvvet ilişkisine, melâmetin düşüncesinin kaynağına, melâmet kavramının sözlük-ıstılah anlamlarına ve temel argümanlarına, melâmet düşüncesinin kurucu şahsiyeti Hamdun Kassâr'a, bu hareketin ilk temsilcilerine, melâmet düşüncesindeki esaslardan dolayı toplumda oluşan farklı algılara, melâmetîliğin tarihsel gelişimine, dönemlerine, Muhammed Nûru'l-Arabî'nin halifelerine ve ondan etkilenen bazı şahıslara değinmektedir.

Birinci Bölüm: Muhammed Nûru'l-Arabî'nin Hayatı, Eserleri ve Halifeleri

Muhammed Nûru'l-Arabî'nin Hayatı ana başlığı; *Nesebi, Ailesi ve Doğumu, Tahsil Hayatı, Tasavvufî Hayatı* ve *Şahsiyeti* olmak üzere dört alt başlıktan oluşmaktadır. Onun hayatının, özellikle kendi telifi olan *Menba'u'n-Nûr fî Ru'yeti'r-Rasûl* adlı otobiyografik mahiyetteki ve tasavvufî tecrübelerini ihtiva eden eseri sayesinde büyük ölçüde malum olduğunu ifade eden yazar, daha sonra Muhammed Nûru'l-Arabî'nin babası, dedesi, seyyid olması hasebiyle siyâdet şeceresi ile doğum yeri ve tarihi hakkında bilgiler vermektedir. *Tahsil Hayatı* başlığında ise eğitime başladığı yaş, ders aldığı hocalar, bunlardan kaç yıl boyunca hangi dersleri aldığı, tahsil için nerelere gittiği, bu esnada icazet aldığı tarîkler, Mekke'ye gidişi ve Rumeli'ne müderris olarak gönderilmesi gibi konular yer almaktadır.

Tasavvufî Hayatı başlığında yazar, Nûru'l-Arabî'nin kimlere intisap ettiği, şeyhlerinin emriyle nerelere gittiği, icazet aldığı tarîkatler ve silsileleri, melâmî neşveyi ilk olarak kimden aldığı, seyr-i sülûku ve terakkîsi, sülûk eğitimi vermeye başlaması

gibi konulara temas etmektedir. Muhammed Nûru'l-Arabî, farklı tarîkatlardan icazet aldığı için seyr-i sülûk eğitimini hangi tarîk üzerine verdiği tartışmalı bir konudur. Yazar, bu konu hakkında önceden söylenen görüşleri belirtmekte daha sonra tartışmaya dair değerlendirmelerde bulunarak şahsi kanaatini ifade etmektedir. *Seyahatleri* başlığında Nûru'l-Arabî'nin seyahat ettiği bölgelere, buralardaki ikamet sürelerine, niçin buralara gittiğine, seyahat ettiği yerlerde yapmış olduğu hizmetlere/irşad faaliyetlerine, okuttuğu ders ve kitaplara, bu esnada karşılaştığı hadiselerle değinmektedir. *Vefatı* başlığında kısaca vefat tarihi, türbesi ve bu türbenin akıbeti hakkında bilgilere yer vermektedir. *Şahsiyeti* bölümünde ise Muhammed Nûru'l-Arabî'nin vasıflarına, fiziki özelliklerine, ilmi yetkinliğine, özellikle mahir olduğu ilmî alanlara, manevî mertebeleri kat ederken görmüş olduğu manalara, zahirî ve batınî ilimlerdeki mertebelerine işaret etmektedir.

Eserlerinin sayısı hususunda tam bir ittifakın olmadığını belirten yazar, bunun sebebi üzerinde durmakta ve kullanmış olduğu kaynaklarda Nûru'l-Arabî'ye atfedilen eser sayılarını karşılaştırmakta, onun yapmış olduğu şerhlere dikkat çekmektedir. Daha sonra ise tespit ettiği 48 eseri -çoğunun muhtevalarına değinmeden- liste halinde vermektedir. Bu listeyi verirken eserlerin nüshalarının hangi kütüphanelerde olduğunu dipnotlarda belirtmesi önemli bir husustur. Yazar, tespit ettikleri dışında diğer kaynaklarda yer almasına rağmen nüshalarına ulaşamayan eser isimlerini de vermektedir. Buna göre, Muhammed Nûru'l-Arabî'nin 17 tanesi Arapça olmak üzere toplamda 66 eseri bulunduğu bahsetmektedir. Son olarak bu eserlerden neşir veya tercüme edilenler hakkında bilgi vermektedir.

Birinci bölüm, Muhammed Nûru'l-Arabî'nin *Halifeleri* başlığı ile son bulmaktadır. Yazar, Nûru'l-Arabî'nin ilimlerdeki yetkinliğini ve hitabeti ile muhatabını etkilediğini delil getirerek bu özellikleri sayesinde çok sayıda halifesi olduğu kanaatine varmaktadır. Halifelerinin ya da müntesiplerinin hangi bölge ve çevrelerde oluştuğunu da ifade etmektedir. Başlıca halifelerinden 20 tanesinin kısa biyografilerine ve varsa eserlerine temas eden yazar, son olarak Muhammed Nûru'l-Arabî'nin hilafet verdiği bazı şahısları sadece ismen zikretmektedir.

İkinci Bölüm: Muhammed Nûru'l-Arabî'nin Tasavvufî Görüşleri

Bu bölümde Nûru'l-Arabî'nin *Temel Tasavvufî Uygulamalara Dair Görüşleri* ve *Temel Tasavvufî Konulara Bakışı* konuları bulunmaktadır. *Temel Tasavvufî Uygulamalara Dair Görüşleri* konusunda yazar herhangi bir giriş yapmadan bu uygulamaları başlıklar halinde ele almaktadır. Burada *murâkabe*, *mücâhede*, *ibadet*, *zîkr*, *tevekkül*, *halvet*, *fakr*, *zühd*, *melâmet*, *muhabbet* ve *aşk* kavramları bulunmaktadır. Yazar, öncelikle kavramların sözlük ve ıstilahî anlamlarına değinmektedir. Genelden özele inen bir metotla tasavvuf düşüncesinin ilk temsilcilerinin kavram hakkındaki görüşlerine ve klasik tasavvuf kaynaklarının bunları ne şekilde ele aldığına yer vermektedir. Daha sonra melâmî şahısların temel tasavvufî uygulamalar hakkındaki yorumlarına temas etmektedir.

Yazar, Nûru'l-Arabî'nin büyük ölçüde etkisinde kaldığı İbn-i Arabî'nin görüşleriyle de bağlantı kurmaktadır. Çalışma, son olarak tasavvufî uygulamalara dair Muhammed Nûru'l-Arabî'nin görüşlerini derinlemesine bir incelemeye tabi tutmaktadır. Yer yer kendi kanaat, yorum ve değerlendirmelerine yer veren yazar, Nûru'l-Arabî'nin düşünce dünyasını, tasavvufî görüş ve tecrübelerini onun eserleri çerçevesinde aydınlatmaya çalışmaktadır.

Temel Tasavvufî Konulara Bakışı başlığında da *Temel Tasavvufî Uygulamalara Dair Görüşleri* bölümüyle aynı metodu uygulayan yazar, burada *şerîat*, *tarîkat*, *hakîkat*, *nefs*, *mürşid-mürîd*, *sülûk mertebeleri*, *kerâmet*, *ricâlü'l-gayb*, *velâyet*, *fenâ-bekâ*, *sekr-sahv*, *yakîn*, *marifet*, *tecellî*, *hulûl-ittihat-tenâsuh-devir*, *varlık anlayışı*, *hakîkat-i Muhammediyye*, *insân-ı kâmil*, alt başlıklarına yer vererek bu kavramlar hakkında Nûru'l-Arabî'nin görüşlerine, eserleri çerçevesinde değinmektedir.

Eser, sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır. Burada öncelikle çalışmanın özeti denebilecek bir bölüme yer veren yazar, daha sonra ulaştığı sonuçlara kısaca yer vermektedir.

Değerlendirme

Tasavvuf düşüncesindeki farklı yorum ve tarîklerin, şahıs merkezli araştırmaya tabi tutulması ve yansımalarının objektif olarak aktarılması tasavvuf alanındaki

boşlukların doldurulması açısından önemlidir.⁴ Değerlendirmeye tabi tutulan çalışma da melâmî tavrı bazı farklarla yorumlayan Muhammed Nûru'l-Arabî'yi ve tasavvufî görüşlerini anlamlandırma gayreti ile dikkat çekmektedir.

Çalışma için akademik anlamda Muhammed Nûru'l-Arabî'yi en kapsamlı şekilde ele alan eser diyebiliriz.⁵ Diğer çalışmalarda Muhammed Nûru'l-Arabî'nin bazı eserlerinden yola çıkılarak tasavvufî görüşleri kısmen ele alınırken bu çalışmayla onun görüşleri bütüncül bir şekilde incelenmektedir. Eserlerinin sayısı göz önünde bulundurulduğunda Nûru'l-Arabî'nin ulaşılabilen tüm eserlerinden -yazma nüshalarıyla birlikte- yararlanılması çalışmanın yoğun bir emek ürünü olduğunu göstermektedir. Çalışmada eserlerin yazma nüshalarının hangi kütüphanelerde olduğu bilgisinin dipnotlarda verilmesi okuyucuyu bu eserlere daha kolay ulaştırması açısından ayrıca dikkate değerdir.

Melâmetîlik; ilk, orta ve son olmak üzere üç dönemde incelemektedir. Çalışma, Muhammed Nûru'l-Arabî'nin görüşlerinin ilk dönem melâmîleri ile örtüşen ya da farklılık gösteren yönlerini ayrıntılı bir şekilde işlemektedir. Fakat yazar, Orta Dönem Melâmîliği ile Son Dönem Melâmîliği arasındaki farkların neler olduğuna çok fazla temas etmemektedir. “Orta” ve “Son” kavramları iki dönem arasındaki yorum farklarına ve bir kırılmanın olduğuna işaret etmektedir. İlk dönem ile Muhammed Nûru'l-Arabî'nin tasavvufî görüşleri arasındaki kıyas metodu Orta Dönem için de uygulandığında iki dönem arasındaki ortak ve farklı noktaların daha net ortaya çıkacağı kanaatindeyiz. Yine çalışmaya katkı anlamında; Nûru'l-Arabî'nin eserlerinin liste şeklinde verilmesinin yanı sıra içeriklerine dair bilgiler de verilmesinin daha iyi olacağını düşünmekteyiz.

Eser, dil açısından oldukça akıcı ve üslup olarak da okuyucuyu yormayan özelliktedir. Okuyucu eseri okurken özellikle Nûru'l-Arabî'nin tasavvufî görüşleri

⁴ Şahıs merkezli bazı çalışmalar için bkz. Dilaver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000; Ahmet Ögke, *Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2001; Abdullah Kartal, *Abdülkerim Cîlî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Felsefesi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003; Mustafa Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, Necdet Tosun, *İmam-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2005.

⁵ Akademik çalışma örneği için bkz. Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, *Muhammed Nûru'l-Arabî'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Bazı Tasavvufî Görüşleri* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1988.

bölümünde yazarın tekrara düşmüş olduğunu düşünebilir. Fakat eserde yer alan tasavvufî kavramlar ve unsurlar genellikle birbiriyle bağlantılıdır. Bu bağlantı ve ilişkiden dolayı, örneğin “Hakikat-i Muhammediyye” konusu ele alınırken “varlık anlayışı” başlığında değinilen pasajlara atıf yapmak ya da yeri geldiğinde bazı ifade ve tanımları tekrarlamak gerekmektedir. Tekrar gibi gözükken kısımları bu bakış açısıyla değerlendirmek, ortaya konan emeğin karşılığının verilmesi bakımından daha sağlıklı olacaktır.

Sonuç olarak yazar, gerek bölüm aralarında gerekse sonlarında yaptığı yorum ve değerlendirmelerle Muhammed Nûru'l-Arabî'nin düşünce dünyasına vakıf olduğunu göstermektedir. Bu ise çalışmanın amacına ulaştığının bir göstergesidir.